

HERKE CSONGOR

Katona Géza a büntető anyagi- és eljárási jogtudományok művelője

Absztrakt

A tanulmány Katona Géza életművét és tudományos örökségét mutatja be a büntetőeljárás és a kriminalisztika metszéspontjában. Áttekinti pályájának fő állomásait és azt a szemléletet, amely a természettudományos módszertant a bizonyítás jogállami garanciáival kapcsolta össze. Kiemeli az azonosításelmélethez, traszológiához és a szakértői bizonyításhoz fűződő meghatározó hozzájárulásait. Rámutat: Katona Géza gondolkodása ma, a technológiai kihívások korában is iránytű a bizonyítás minősége és a bírói kontroll számára.

Kulcsszavak: Katona Géza, büntetőeljárás, bizonyítás, kriminalisztika, szakértői bizonyítás, azonosításelmélet, jogállamiság, bizonyítékértékelés

Abstract

This paper presents Géza Katona's scholarly legacy at the intersection of criminal procedure and forensic science. It outlines key milestones of his career and his core insight that scientific methods in proof must be anchored in rule-of-law safeguards. The study highlights his contributions to identification theory, traceology, and expert evidence. It argues that Géza Katona's approach remains a practical compass for evidentiary quality and judicial control amid contemporary technological challenges.

Keywords: Géza Katona, criminal procedure, evidence, forensic science, expert evidence, identification theory, rule of law, evaluation of evidence

Katona Géza pályája és életműve a magyar büntetőjog-tudomány egyik különleges ívű története: egyszerre épített hidat az anyagi büntetőjog, a büntetőeljárás, a kriminalisztika és a kriminológia között, miközben intézményeket teremtett, vitakultúrát formált, és a bizonyítás jogállami garanciáinak következetes védelmét tette meg szakmai ethosza középpontjává. Személyes és szakmai életútja olyan korszakokon ível át, amelyekben a jogállamiság tartalma, a bizonyítás fogalmi és az igazságszolgáltatás eszköztára is többször újradefiniálódott. Nem hiába illetik őt kifejezően a „tudós és tábornok” névvel, hiszen egyszerre jelentette a tudományos szigor és a gyakorlati szervezés fegyelmét, és olyan hídépítést végzett, amely a magyar krimináltechnika és eljárásjog modernizációját maradandóan alakította.

Katona Géza Sárospatakon érettségizett. Az 1949-ben megszerzett jogi diploma után már fiatalon a rendőrségnél kezdett, és bekapcsolódott a rendészeti képzésbe. A szerkesztői tevékenység korán a horizontjára került: 1953-tól a Rendőrségi Szemlénél dolgozott. Ezzel párhuzamosan – a körülményei között ritka módon – már az 1950-es évek közepétől nemzetközi kriminalisztikai kapcsolatokra törekedett. Ez a pályakezdés fontos kettősséget jelzett: a gyakorlat és a tudományszervezés egyidejű jelenlétét, amely később a kriminalisztika intézményesítésében és a módszertani professzionalizálásban csúcsosodott ki.

Az 1956–1959 közötti „esti vegyipari technikum” tanulmányai – első pillantásra oldalirányú mozdulatnak tűnően – valójában paradigmaticus irányváltást hoztak Katona Géza gondolkodásában: a jogi-kriminalisztikai kérdésekhez a természettudományos módszertan felől is közelített. A tudás ezen integrációja később az azonosításelméletben, a traszológiában és általában a kriminalisztikai szakértésben vált megtermékenyítő erejűvé. Katona Géza a kriminalisztika modern, laboratóriumi és módszertanilag kontrollált megközelítését tekintette természetes szövetségesének az eljárásjogi garanciákkal: a tudományos vizsgálat nem helyettesíti a törvényességet, de éppen az képes biztosítani, hogy a törvényesség ne formális rítus, hanem tartalmi minőség legyen.

A fordulat intézményi leképezése 1961-hez kötődik: ekkor jött létre a Bűnügyi Technikai Intézet, amelynek Katona Géza alapító vezetője (igazgatóhelyettese) lett. A nyom-, írás- és fegyverszakértői, valamint a fotolabor felállítása a magyar kriminalisztika professzionalizálásának mérföldköve volt. A laborok létrehozása nem pusztán műszaki fejlesztés: a szakértői bizonyítás minőségének, reprodukálhatóságának, dokumentáltságának és nemzetközi kompatibilitásának garanciális alapja. Katona Géza ezen a ponton egyszerre volt tudományszervező és módszertani újtó, aki rendszeres nemzetközi szereplésével a hazai kriminalisztikai közösséget is összekapcsolta a külső tudományos hálózatokkal.

Katona Géza tudományos profiljában a büntető anyagi jog a keretet, a büntető eljárásjog a döntéshez vezető folyamatot, a kriminalisztika és a kriminológia pedig a bizonyítás és a bűnmegelőzés tudományos alapját adja. Ez a négyes szerkezet nem elszigetelt kompetenciakészletek egymásmellettsége, hanem módszertani dialógus: a bizonyításban és a bizonyítékértékelésben a jogállami garanciák és a tudományos módszer egymást erősítik. Az alapelvek – törvényesség, arányosság, a személyiségi jogok védelme – a bizonyítás minden stádiumában mércék. Nem véletlen, hogy Katona Géza munkásságának egyik központi üzenete az, hogy a bizonyítás minősége végső soron nem technikai kérdés, hanem garanciális és morális feladat, amelyben a tudomány csak annyira legitim, amennyire a jogállami eljárás integráns része.

Katona Géza publikációi az egyes tudományterületeken az alábbiak szerint csoportosíthatók:

- büntetőjog: 3 mű (a szervezett bűnözés témakörében további 8 olyan mű van, ami valójában kriminológiai jellegű, de büntető anyagi jogi kérdéseket is feszeget),
- büntető eljárásjog: 48 mű (ezek egy része inkább kriminalisztikai jellegű, de érinti a büntető eljárásjogi kérdéseket is),
- kriminalisztika: 81 mű (a büntető eljárásjoghoz sorolt művekkel együtt ez a szám 100 feletti),

- rendészettudomány: 11 mű (nyilvánvalóan ezek is részben a kriminalisztikához, részben a kriminológiához sorolandók),
- kriminológia és egyéb: 84 mű.

A mennyiségi adatok mögött jól kirajzolódik a hangsúlyok eltolódása: a kriminalisztikai és kriminológiai fókusz túlsúlya azt mutatja, hogy Katona a bizonyításon keresztül értette meg és formálta a büntető igazságszolgáltatás egészét. Az eljárásjogi és kriminalisztikai ívek nemcsak tárgyválasztásban, hanem fogalmi pontosságban és vitakészségben is megmutatkoznak.

Katona Géza életművét időben öt csoportba oszthatjuk:

- azonosításelmélet és traszológia (1961–1965);
- kriminalisztika-történet és bizonyítás (1973, 1977, 1984, 1992);
- rendészeti/kriminológiai horizont (1993, 1998);
- életmű-szintézis és vitakultúra (1998, 2000);
- ismeretterjesztés (1968/1979).

Ezek a csoportok együtt mutatják, hogy Katona a kriminalisztikát egyszerre szemlélte empirikus vizsgálati technikaként, történeti-intézményi folyamatként és a jogi döntéshozatal mögöttes racionalitásaként:

- az azonosítás és a traszológia tárgykörei a szakértés mikroszintű kérdéseivel kapcsolódnak;
- a kriminalisztikatörténet a doktrínák genealogikus értelmezését kínálja;
- a rendészeti/kriminológiai fókusz a prevenciót, a szervezet- és adatirányítási kérdéseket hozza előtérbe;
- a szintézis és vitakultúra a normák és eljárások nyilvános indokolhatóságára helyez hangsúlyt;
- az ismeretterjesztés szerepe pedig az, hogy a tudományt a közélet számára is érthetővé tegyék.

A büntetőjogi írások között a reformgondolkodás visszatérő téma (pl. ENSZ-ajánlások és a büntetőjog reformja; „Képzelt – vagy valós?” beszélgetés a reformról; az új jogszabályok gyakorlati tapasztalatai).

A büntető eljárásjogban a „bizonyítás általános kérdései”, a „szakértő és szakvélemény”, az „azonosítás”, a „jogállamiság és emberi jogok”, valamint a „büntető igazságszolgáltatás” a fő kérdéskörök. Ezek a tartópillérek megmutatják Katona Géza gondolkodásának fő irányát: a büntetőeljárás, mint a jogállamiság és a társadalmi bizalom találkozási pontja, ahol a bizonyítás szabályai és a szakértés minősége a döntések legitimitációjának előfeltétele.

Katona Géza egyik kulcstétele, hogy a büntetőeljárás csak akkor tölti be funkcióit, ha

- a múltban végbement eseményt – a bűncselekménnyel kapcsolatban – valóban állapítja meg, miközben
- a jelen tényeit és körülményeit reálisan észleli, és
- a jogkövetkezmények közül azokat alkalmazza, amelyektől a jövőre nézve kedvező hatás várható.

Ez a célhármas a bizonyítás episztemikus és normatív dimenzióit köti össze: a ténymegállapítás időhármassága (múlt-jelen-jövő) Katona Gézá-nál nem retorikai eszköz, hanem a jogállami büntetőeljárás strukturális követelménye. Mindez magyarázza, miért tartotta kevésbé szerencsésnek a korábbi szabályozásban, hogy egyazon cím alatt azonos jellegű fogalomként kezelték a bizonyítási eszközöket és cselekményeket: a fogalmi rendtelenség a garanciák gyengüléséhez vezethet.

Katona Géza szerint a „különleges szakértelem” relatív fogalom: mindazt a tudást foglalja magába, amely a társadalom általános ismeretszintjét meghaladja. Ennek hangsúlyozása kettős irányban hat: egyrészt nyitottságot jelent a természettudományos és technikai eljárások befogadására, másrészt figyelmeztetés a „technokrata tekintélyelv” veszélyeire. A szakértői

vélemény értékelésének alapja a személyes felelősség: az intézményi tekintély nem helyettesítheti a vizsgálatot végző személy jogi vagy szakmai alkalmasságát. Ez az álláspont – amely máig modernnek hat – a szakvélemények bizonyító erejének értékelésében a módszertani minőséget, az átlátható dokumentációt és a bírói kontroll következetes érvényesítését követeli meg.

Kronologikusan a bizonyítás szabályozásának fő állomásait a magyar büntetőeljárási kódexekben az alábbiakban foglalhatjuk össze:

- 1896. évi XXXIII. törvénycikk: nyitott rendszer, a tanúk, szakértők, szemle, okiratok külön fejezetekben, de nincs külön „*Bizonyítékok*” fejezet;
- 1951. évi III. törvény: ez már kifejezett, de exemplifikatív felsorolást tartalmazott a bizonyítási eszközökről. A IV. Fejezet a „*Bizonyítási eszközök*” címet viselte, az 53. § (1) bekezdése szerint pedig „*Bizonyítási eszközök különösen a terhelt személyes nyilatkozatai, a tanúvallomások, a szakértői vélemények, a szemle, okiratok és egyéb tárgyi bizonyítékok*”;
- 1962. évi 8. törvényerejű rendelet: ez is tartalmazta a bizonyítékok felsorolását (a mai fogalmaink szerinti bizonyítási eszközök mellett ide sorolva a szemlét is), az V. Fejezet „*A bizonyítékok*” címet viselte, a 61. § szerint pedig „*Bizonyítékok különösen: a tanúvallomások, a szakértői vélemények, a tárgyi bizonyítékok, az okiratok, a szemle és a terhelt vallomása*”. Itt tehát kifejezetten exemplifikatív volt a felsorolás, és feltűnő, hogy míg a korábbi törvény a terhelt összes személyes nyilatkozatát a bizonyítási eszközök közé sorolta, az 1962-es Be. már csak a terhelt vallomását, és azt is az első helyről az utolsóra helyezve (jelezve, hogy már nem a terhelt beismerése a „bizonyítékok királynője”);
- 1973. évi I. törvény: részletező, szintén exemplifikatív felsorolást tartalmazott, amely a bizonyítás eszközei címszó alatt sorolta fel a

mai fogalmak szerinti bizonyítási eszközöket és bizonyítási cselekményeket: 61. § (1): „*A bizonyítás eszközei különösen a tanúvallomás, a szakvélemény, a tárgyi bizonyítási eszköz, az okirat, a szemle, a bizonyítási kísérlet, a felismerésre bemutatás és a terhelt vallomása.*” Az 1987. évi IV. törvény ezt a felsorolást a helyszíneléssel is kiegészítette;

- 1998. évi XIX. törvény: ebben már kimerítő (taxatív) volt a felsorolás, és az 1998-as Be. elhatárolta a „bizonyítási eszközöket” és „bizonyítási eljárásokat”. A VII. Fejezet, I. Címe kifejezetten „*A bizonyítás*” elnevezést tartalmazta. A 76. § (1) bekezdése szerint „*A bizonyítás eszközei a tanúvallomás, a szakvélemény, a tárgyi bizonyítási eszköz, az okirat és a terhelt vallomása.*” Ezután a törvény részletesen tartalmazta az egyes bizonyítási eszközökre vonatkozó szabályokat a II-VI. Fejezetben. Kissé különös törvényszerkesztési megoldással a VII. Fejezet, VII. Címének nincs elnevezése, de ebben a Címben található a szemle (119. §), a helyszíni kihallgatás (120. §), a bizonyítási kísérlet (121. §), a felismerésre bemutatás (122. §), a szembesítés (124. §) és a szakértők párhuzamos meghallgatása (125. §), mint bizonyítási eljárások szabályai;
- 2017. évi XC. törvény (jelenleg hatályos Be.): kifejezett, de a korábbihoz képest bővített felsorolást tartalmaz. A 165. § szerint a bizonyítás eszközeinek felsorolása taxatív: a) tanúvallomás; b) terhelt vallomása; c) szakvélemény; d) pártfogó felügyelői vélemény; e) tárgyi bizonyítási eszköz (ideértve az iratot és okiratot is); f) elektronikus adat. Ugyanakkor a 206. § a bizonyítási cselekmények vonatkozásában már tartalmazza a „különösen” kifejezést, azaz a szemle, a helyszíni kihallgatás, a bizonyítási kísérlet, a felismerésre bemutatás, a szembesítés és a műszeres vallomás-ellenőrzés egy exemplifikatív felsorolás része.

Katona Géza nem szűkítette a figyelmet a tárgyalóterem falai közé: foglalkozott a büntető igazságszolgáltatás rendszerszintű kérdéseivel („*A büntető igazságszolgáltatás néhány problémája*”), a büntető útról való eltérés történetével és jelenével, illetve a diverzió és a mediáció – magyar, angol, francia – szakirodalmi és gyakorlati összefüggéseivel. Ezek a munkák azt a meggyőződést tükrözik, hogy a büntetőeljárás célrendszere nem merül ki a szankciók kimondásában: a társadalmi reintegráció, a kárhelyreállítás és a közösségi bizalom erősítése ugyancsak a rendszer legitim működésének része. Ez a horizont későbbi eljárásjogi reformokban és a helyreállító igazságszolgáltatás európai térnyerésében is visszhangra talált.

A történeti művek sora – a XVIII–XIX. századi bizonyítási eszközök, a vallatás, a szembesítés, a tetemrehívás, az orvosi vélemények és a helyszíni szemle történetének feldolgozása – nem történeti kuriózum. Katona Géza számára a múltbeli gyakorlatok feltárása a jelen módszertani önreflexióját segítette. A kriminalisztika genealógiájának felrajzolása arra is rávilágít, hogy a bizonyítási technikák társadalmi-etikai kontextusa változik: ami egy korban elfogadható eljárás volt, egy másikban a jogállamiság zsinórmértékén megbukik. Katona Géza az akadémiai doktori értekezésében („*A bűnperbeli bizonyítási eszközök fejlődése a XVIII–XIX. században*”, 1973., ami négy évvel később „*Bizonyítási eszközök a XVIII–XIX. században. A kriminalisztika magyarországi előzményei*” címmel jelent meg monográfiaként) rámutatott, hogy míg az inkvizitórius perben a terhelt (beismerő) vallomása volt a legfontosabb (és szinte egyetlen) bizonyíték, amit tanúk vallomása legfeljebb megerősíthetett (néha cáfolhatott), addig a tudomány fejlődésével egyre nagyobb szerepet kaptak a kriminalisztikai jellegű bizonyítékok. Az már más kérdés, hogy a mesterséges intelligencia megjelenésével ezek a tárgyi bizonyítékok mennyire tudják megőrizni jelentőségüket, hitelességüket (elég csak a deepfake segítségével hamisítható bizonyítékokra gondolni).

Katona Géza az azonosítás tárgykörét több síkon tárgyalta: a kézírások szakértői vizsgálata, a komplex szakértői vizsgálatok (pl. közlekedési bal-

esetek), a nyomok azonosítási vizsgálata, a tanúkkal végzett személyazonosítás és olyan speciális területek, mint a szagazonosítás büntetőeljárás kérdései. A közös nevező mindegyiknél a módszertani transzparenciához és a bírói értékelés világos szempontjaihoz való ragaszkodás: az azonosítás nem „mágia”, hanem ellenőrizhető, dokumentált, vitaképes szakmai eljárás, amelynek bizonyító ereje csak így ítéhető meg megbízhatóan.

Többször idézett tétele Katona Gézának, hogy az eljáró hatóság soha sem sértheti a bizonyítás törvényességét és a személyiségi jogokat. Ez a kijelentés egyaránt szól a nyomozó hatóságoknak, az ügyészségnek és a bíróságnak, de a védői szerepfelfogást is formálja: a bizonyítás minőségére vonatkozó vitakultúra nem „ügyészi” vagy „védői” monopólium, hanem a per tisztességességének közös ügye. Katona Géza öröksége abban is tetten érhető, hogy a magyar eljárásjogi gondolkodásban mind erőteljesebben érvényesül a módszertani és garanciális igényesség iránti elvárás, és ebben a szakértői bizonyítás minősége, a dokumentáltság, a kalibrált értékelés és a bírói indokolás súlya is nőtt.

A korábbi áttekintés alapján megállapíthatjuk, hogy az 1973-as Be. „szelleme” teret adott a bizonyítási és bizonyíték-értékelési szabályok érvényesülésének, míg az 1990-es évek végének kodifikációs törekvései a bizonyítás tartalmába szélesebb beavatkozást eszközöltek. A későbbi szabályozások (1998, 2017) irányváltásai – különösen az eszköz–cselekmény elhatárolás és az új bizonyítási kategóriák (pl. elektronikus adat, pártfogó felügyelői vélemény) beemelése – Katona Géza gondolati örökségének kontextusában – a garanciák korszerűsítésének és a technológiai valóság elismerésének tekinthetők.

Az életmű végső üzenete nem csupán módszertani: Katona Géza szerénysége, az interdiszciplinaritás iránti nyitottsága, az intézményépítő munka iránti felelőssége és a vitakultúra fejlesztése terén tett lépései meghatározóak. A kriminalisztika és a büntető eljárásjog találkozásánál a tiszteletteljes, adatalapú, módszertanilag megalapozott vita nem dísz, hanem a tudomány és a jog eszméjének lényege. Katona Géza ebben a tekintetben is mintát adott: a tudomány és a törvényesség kettős zsinórmértéke nem

engedi, hogy a büntetőeljárás „csak” célracionális teljesítmény legyen – a legfőbb mérce az igazságkeresés és a jogállami tisztesség.

Katona Géza munkásságát tekinthetjük a magyar büntetőeljárás „bizonyítás-központú” megújítása egyik tartópillérének. A természettudományos fordulat befogadása, a laboratóriumi infrastruktúra kiépítése, a szakértői bizonyítás felelősség- és minőségelvű felfogása, a fogalmi tisztázás (eszköz-cselekmény) és a történeti önreflexió együttese tette lehetővé, hogy a kriminalisztika ne öncélú technika, hanem a jogállami eljárás integráns része legyen. Öröksége ma is érvényes: a bizonyítás minősége – módszertani, garanciális és etikai értelemben – a tisztességes eljárás első számú fokmérője. Ez a szemlélet nemcsak a magyar, hanem a nemzetközi szakmai közösség számára is olyan hivatkozási pont, amely a jövő eljárásjogi és krimináltechnikai kihívásai között is iránytűként szolgálhat.